GENERALINĖS ADVOKATĖS JULIANE KOKOTT IŠVADA, pateikta 2010 m. rugsėjo 30 d.[1]

I — Įvadas

1. Ar tai, kad sudarant privataus draudimo sutartis kaip į rizikos veiksnį atsižvelgiama į draudžiamojo asmens lytį, neprieštarauja Europos Sąjungos pagrindinėms teisėms? Tai iš esmės yra klausimas, kurį turi įvertinti Teisingumo Teismas šioje prejudicinio sprendimo priėmimo procedūroje. Šiuo atveju jis turi pirmą kartą nagrinėti Direktyvos 2004/113/EB[2], vienos iš vadinamųjų kovos su diskriminacija direktyvų[3], dėl kurių pastaruoju metu kilo daug ginčų, materialiąsias nuostatas.

2. Pagal Direktyvos 2004/113/EB 5 straipsnio 2 dalį valstybėms narėms suteikiama teisė leisti draudimo įmokų ir išmokų skirtumus dėl lyties, jei ji yra lemiamas rizikos veiksnys ir tai gali būti pagrįsta svarbiais ir tiksliais aktuariniais bei statistiniais duomenimis. Nemažai valstybių narių pasinaudojo šia leidžiančia nukrypti nuostata vienos ar kelių draudimo rūšių atžvilgiu.

3. Belgijos Konstitucinis Teismas klausia, ar tokia direktyvos nuostata suderinama su aukštesnės galios Europos Sąjungos teise, būtent su diskriminacijos dėl lyties draudimo principu, kuris įtvirtintas kaip pagrindinė teisė. Šio prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagrindas yra vartotojų organizacijos *Association belge des Consommateurs Test-Achats* (toliau – *Test-Achats*) ir dviejų privačių asmenų pateiktas konstitucinis ieškinys dėl Direktyvą 2004/113 įgyvendinančio Belgijos įstatymo.

1 — Originalo kalba: vokiečių.

2 — 2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (OL L 373, p. 37), toliau – Direktyva 2004/113.

3 — Kovos su diskriminacija direktyvomis taip pat laikomos: 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (OL L 180, p. 22), 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 79) ir 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (OL L 204, p. 23).

II — Teisinis pagrindas

A — *Europos Sąjungos teisė*

4. Šios bylos teisinis pagrindas pagal Europos Sąjungos teisę yra Europos Sąjungos lygiu taikomos pagrindinės teisės, kurios minimos Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnyje. Atsižvelgiant į šias pagrindines teises, visų pirma į apibrėžtas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje[4], ir turi būti įvertintas Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalies galiojimas.

Europos Sąjungos sutartis

5. Iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo 2009 m. gruodžio 1 d. Europos Sąjungos sutartyje – jos Amsterdamo sutarties redakcijoje – buvo įtvirtintas toks 6 straipsnis (toliau – ES 6 straipsnis):

„1. Sąjunga yra grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais, t. y. principais, kurie valstybėms narėms yra bendri.

2. Sąjunga gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip bendri Bendrijos teisės principai.

<...>“

6. Lisabonos sutarties redakcijoje atitinkamos Europos Sąjungos sutarties (toliau – ESS) 6 straipsnio dalys išdėstytos taip:

„1. Sąjunga pripažįsta 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, patikslintoje 2007 m. gruodžio 12 d. Strasbūre, išdėstytas teises, laisves ir principus; Chartija turi tokią pat teisinę galią, kaip ir Sutartys.

<...>

3. Pagrindinės teisės, kurias garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, sudaro Sąjungos teisės bendruosius principus.“

4 — Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija pirmą kartą buvo iškilmingai paskelbta 2000 m. gruodžio 7 d. Nicoje (OL C 364, p. 1), o po to dar kartą – 2007 m. gruodžio 12 d. Strasbūre (OL C 303, 2007, p. 1 ir OL C 83, 2010, p. 389).

Pagrindinių teisių chartija

7. Pagrindinių teisių chartijos III antraštinė dalis apima nuostatas, susijusias su lygybe. Chartijos 20 straipsnyje, pavadintame „Lygybė prieš įstatymą“, numatyta:

„Prieš įstatymą visi lygūs.“

8. Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas diskriminacijos draudimo principas, kuris suformuluotas taip:

„Draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos.“

9. Be to, chartijos 23 straipsnio, pavadinto „Moterų ir vyrų lygybė“, 1 dalyje numatyta:

„Visose srityse turi būti užtikrinta moterų ir vyrų lygybė, įskaitant priėmimą į darbą, darbą ir atlyginimą.“

Direktyva 2004/113

10. Direktyva 2004/113 grindžiama Europos bendrijos steigimo sutarties 13 straipsnio 1 dalimi (dabar SESV 19 straipsnio 1 dalis). Jos tikslas nurodomas 1 straipsnyje:

„Šios direktyvos tikslas – sukurti sistemą kovai su diskriminacija dėl lyties galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir tiekti prekes bei teikti paslaugas srityje, siekiant valstybėse narėse įgyvendinti vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principą.“

11. Direktyvos 2004/113 4 straipsnio 1 dalyje apibrėžiamas vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principas, kaip jis suprantamas šioje direktyvoje:

„Šioje direktyvoje vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principas reiškia, kad:

a) nėra jokios tiesioginės diskriminacijos dėl lyties, įskaitant mažiau palankų požiūrį į moteris dėl nėštumo ir motinystės;

b) nėra jokios netiesioginės diskriminacijos dėl lyties.“

12. Direktyvos 2004/113/EB 5 straipsnyje, pavadintame „Aktuariniai veiksniai“, nurodyta:

„1. Valstybės narės užtikrina, kad visose naujose sutartyse, sudarytose ne vėliau kaip po 2007 m. gruodžio 21 d., dėl to, kad į lytį atsižvelgiama kaip į veiksnį apskaičiuojant įmokas bei išmokas draudimo ir susijusių finansinių paslaugų tikslais, neatsirastų asmenų įmokų ir išmokų skirtumų.

2. Neatsižvelgiant į 1 dalį, valstybės narės gali nuspręsti iki 2007 m. gruodžio 21 d. leisti proporcingus asmenų įmokų ir išmokų skirtumus, jei lytis yra lemiamas veiksnys atliekant rizikos įvertinimą, pagrįstą svarbiais ir tiksliais aktuariniais bei statistiniais duomenimis. Atitinkamos valstybės narės informuoja apie tai Komisiją ir užtikrina, kad būtų parengti, paskelbti ir reguliariai atnaujinami tikslūs duomenys, susiję su lytimi kaip lemiamu aktuariniu veiksniu. Šios valstybės narės persvarsto savo sprendimą po penkerių metų nuo 2007 m. gruodžio 21 d., atsižvelgdamos į 16 straipsnyje nurodytą Komisijos ataskaitą, o šio persvarstymo rezultatus nusiunčia Komisijai.

3. Bet kuriuo atveju išlaidos, susijusios su nėštumu ir motinyste, neturi tapti asmenų įmokų ir išmokų skirtumų priežastimi.

Valstybės narės gali atidėti šiai daliai vykdyti būtinų priemonių įgyvendinimą ne ilgiau kaip dvejiems metams nuo 2007 m. gruodžio 21 dienos. Tuo atveju atitinkama valstybė narė nedelsdama praneša apie tai Komisijai.“

13. Be to, turi būti atsižvelgta ir į Direktyvos 2004/113/EB preambulę, kurios 1, 4, 18 ir 19 konstatuojamosiose dalyse nurodyta:

„1) Pagal Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnį Sąjunga grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais, t. y. principais, kurie yra valstybėms narėms bendri ir gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių

tradicijų kaip bendri Bendrijos teisės principai.

<…>

4) Vyrų ir moterų lygybė yra vienas iš Europos Sąjungos pagrindinių principų. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 ir 23 straipsniai draudžia bet kokią diskriminaciją dėl lyties ir nustato reikalavimą užtikrinti vyrų ir moterų lygybę visose srityse.

<…>

18) Aktuarinių su lytimi susijusių veiksnių naudojimas yra plačiai paplitęs teikiant draudimo ir kitas susijusias finansines paslaugas. Siekiant užtikrinti vienodą požiūrį į moteris ir vyrus, dėl to, kad į lytį atsižvelgiama kaip į aktuarinį veiksnį, neturėtų atsirasti asmenų įmokų ir išmokų skirtumų. Kad būtų išvengta staigaus rinkos persiorientavimo, šios taisyklės įgyvendinimas turėtų būti taikomas tik naujoms sutartims, sudarytoms po šios direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę dienos.

19) Tam tikrų kategorijų rizika gali skirtis priklausomai nuo lyties. Tam tikrais atvejais, lytis yra vienas iš apdraudžiamos rizikos įvertinimo veiksnių, bet nebūtinai vienintelis ir svarbiausias. Valstybės narės gali nuspręsti leisti taikyti taisyklės dėl vienos lyties įmokų ir išmokų išimtis [leidžiančias nukrypti nuostatas nuo taisyklės dėl lyčių vienodų įmokų ar išmokų] sutartims, kuriomis apdraudžiama tų rūšių rizika, jei jos gali užtikrinti, kad susiję aktuariniai ir statistiniai duomenys, kuriais grindžiami skaičiavimai, yra patikimi, reguliariai atnaujinami ir prieinami visuomenei. Išimtys [leidžiančios nukrypti nuostatos] leidžiamos tik tais atvejais, kai nacionalinė teisė dar nėra pritaikiusi vienos lyties taisyklės [taisyklės dėl lyčių vienodų įmokų ar išmokų]. Praėjus penkeriems metams nuo šios direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę, valstybės narės turėtų persvarstyti šių išimčių [leidžiančių nukrypti nuostatų] pagrindimą, atsižvelgdamos į naujausius aktuarinius bei statistinius duomenis ir į Komisijos ataskaitą praėjus trejiems metams nuo šios direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę datos.“

B — *Nacionalinė teisė*

14. Belgijos teisės požiūriu taikytinas 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymas[5], įgyvendinantis Direktyvą 2004/113[6]. Šiuo įstatymu nuo

5 — Įstatymas, kuriuo keičiamas 2007 m. gegužės 10 d. Įstatymas dėl kovos su diskriminacija tarp vyrų ir moterų, susijęs su diskriminacija dėl lyties draudimo srityje (*Moniteur belge*, Nr. 373, 2007 m. gruodžio 31 d., p. 66175).

6 — Šie tikslai išplaukia iš 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymo 2 straipsnio.

2007 m. gruodžio 20 d. pakeista tik kelis mėnesius prieš tai priimta įstatymo nuostata – 2007 m. gegužės 10 d. Įstatymo dėl kovos su vyrų ir moterų diskriminacija dėl lyties (*Gesetzes vom 10. Mai 2007 zur Bekämpfung der Diskriminierung zwischen Frauen und Männern*)[7] 10 straipsnis. Naujoji nuostata išdėstyta taip[8]:

„10 straipsnio 1 dalis. Nukrypstant nuo 8 straipsnio gali būti nustatytas tiesioginis proporcingas draudimo įmokų ir išmokų skirtumas, jei lytis yra lemiamas veiksnys atliekant rizikos įvertinimą, pagrįstą svarbiais ir tiksliais aktuariniais bei statistiniais duomenimis.

Ši nukrypti leidžianti nuostata taikoma tik gyvybės draudimo sutartims 1992 m. birželio 25 d. Įstatymo dėl draudimo nuo sausumoje esančių rizikų sutarties (*Gesetzes vom 25. Juni 1992 über den Landversicherungsvertrag*) 97 straipsnio prasme.

2 dalis. Nuo 2007 m. gruodžio 21 d. išlaidos, susijusios su nėštumu ir motinyste, neturi tapti draudimo įmokų ir išmokų skirtumų priežastimi.

3 dalis. Bankų, finansų ir draudimo komisija renka 1 dalyje numatytus aktuarinius ir statistinius duomenis ir užtikrina jų paskelbimą vėliausiai 2008 m. birželio 20 d., vėliau kas dvejus metus ji atnaujina duomenis ir juos skelbia interneto svetainėje. Šie duomenys atnaujinami kas dvejus metus.

Bankų, finansų ir draudimo įstaigų komisija turi teisę reikalauti šiam tikslui būtinų duomenų iš atitinkamų institucijų, įmonių ir asmenų. Ji nurodo, kokie duomenys turi būti pateikiami, kokiu būdu ir kokia forma.

4 dalis. Vėliausiai iki 2009 m. gruodžio 21 d. Bankų, finansų ir draudimo įstaigų priežiūros komisija (*Kommission für Bank-, Finanz- und Versicherungswesen*) pateikia Europos Komisijai remiantis šiuo straipsniu turimus duomenis. Ji perduoda šiuos duomenis Europos Komisijai kiekvieną kartą, kai tik juos atnaujina.

5 dalis. Iki 2011 m. kovo 1 d. įstatymų leidėjo rūmai, remdamiesi 3 ir 4 dalyse numatytais duomenis, įvertina šio straipsnio taikymą, Direktyvos 2004/113/EB 16 straipsnyje numatytą Europos Komisijos ataskaitą ir padėtį kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse.

7 — *Moniteur belge*, Nr. 159, 2007 m. gegužės 30 d., p. 29031.

8 — Pakeitimas padarytas 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymo 3 straipsniu; įsigaliojimo momentas nustatomas pagal šio įstatymo 5 straipsnį.

Šis vertinimas atliekamas remiantis įstatymų leidėjo rūmams Vertinimo komisijos po dvejų metų pateikta ataskaita.

Ministrų Tarybos nutarimu Karalius nustato tikslesnes taisykles dėl Vertinimo komisijos sudėties ir skyrimo, ataskaitos formos ir turinio.

Vertinimo komisija, be kita ko, parengia šio straipsnio įtakos rinkai ataskaitą, taip pat tiria kitus segmentacijos kriterijus nei tie, kurie susiję su lytimi.

6 dalis. Ši nuostata netaikoma papildomos socialinės apsaugos sistemos srityje sudarytoms draudimo sutartims. Šioms sutartims taikomas tik 12 straipsnis."

15. Be to, 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymo 4 straipsnyje įtvirtinta tokia nuostata:

„Kol Bankų, finansų ir draudimo įstaigų priežiūros komisija paskelbs 2007 m. gegužės 10 d. Įstatymo dėl kovos su vyrų ir moterų diskriminacija dėl lyties 10 straipsnio 3 dalyje, pakeistoje šio įstatymo 2 straipsniu, numatytus svarbius ir tikslius aktuarinius bei statistinius duomenis nustatant draudimo įmokas ir išmokas, tiesioginis skirtumas, pagrįstas lytimi, leidžiamas, kai jis yra objektyviai pateisinamas teisėtu tikslu ir kai šio tikslo įgyvendinimo priemonės yra tinkamos ir būtinos. Bankų, finansų ir draudimo įstaigų priežiūros komisija šiuos duomenis paskelbia vėliausiai 2008 m. birželio 20 dieną."

III — Pagrindinė byla

16. Ieškinys dėl 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymo panaikinimo nagrinėjamas Belgijos Karalystės Konstituciniame Teisme. Ieškinį 2008 m. birželio mėnesį pareiškė *Test-Achats*, ne pelno siekianti vartotojų organizacija, ir du privatūs asmenys.

17. Iš esmės ieškovai pagrindinėje byloje teigia, kad 2007 m. gruodžio 21 d. įstatymas nesuderinamas su vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principu. Jis pažeidžia Belgijos Konstitucijos 10, 11 ir 11bis straipsnius, skaitomus kartu su EB sutarties 13 straipsniu, Direktyva 2004/113, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 20, 21 ir 23 straipsniais, Europos žmogaus teisių konvencijos

14 straipsniu[9], Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 26 straipsniu[10] ir Konvencija dėl moterų visų formų diskriminacijos panaikinimo[11].

18. Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad ginčijamame įstatyme pasinaudojama Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje numatyta leidžiančia nukrypti nuostata, todėl ieškovų reikalavimai galioja ir šiai direktyvos nuostatai. Tokiomis aplinkybėms Konstitucinis Teismas mano, kad, prieš priimant sprendimą dėl jam pateikto ieškinio, būtina įvertinti Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalies galiojimą. Konstitucinis Teismas aiškiai pripažįsta, kad direktyvos galiojimo klausimą gali spręsti tik Teisingumo Teismas ir į šį teismą Belgijos Konstitucinis Teismas kaip valstybės narės teismas, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas, pagal Europos bendrijos steigimo sutarties 234 straipsnio 3 dalį (dabar SESV 267 straipsnio 3 dalis) privalo kreiptis.

IV — Prašymas priimti prejudicinį sprendimą ir procesas Teisingumo Teisme

19. 2009 m. birželio 18 d. sprendimu Belgijos Konstitucinis Teismas Teisingumo Teismui pateikė šiuos prejudicinius klausimus[12]:

„1. Ar Direktyvos 2004/113/EB 5 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 2 daliai, būtent šia nuostata užtikrintam lygybės ir diskriminacijos draudimo principui?

2. Jei į pirmąjį prejudicinį klausimą būtų atsakyta neigiamai, ar ta pati direktyvos 5 straipsnio 2 dalis, jei jos taikymas yra apribotas vien gyvybės draudimo

9 — Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK, pasirašyta 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje). Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką EŽTK yra itin svarbi nustatant žmogaus teisių, kuriomis turi vadovautis Europos Sąjunga, standartus. Žr., be kita ko, 2007 m. birželio 26 d. Teisingumo Teismo sprendimą *Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt.* (C-305/05, Rink. p. I-5305, 29 punktas ir jame pateikiamos kitos nuorodos); taip pat žr. ES 6 straipsnio 2 dalį bei ESS 6 straipsnio 3 dalį.

10 — Pateikta pasirašyti 1966 m. gruodžio 19 d., įsigaliojo 1976 m. kovo 23 dieną (*UNTS*, 999 t., p. 171).

11 — Pateikta pasirašyti 1979 m. gruodžio 18 d., įsigaliojo 1981 m. rugsėjo 3 d. (*UNTS*, 1249 t., p. 13).

12 — Sprendimas Nr. 103/2009, Nuorodos numeris 4486, galima rasti Belgijos Konstitucinio Teismo puslapyje http://www.const-court.be/de/common/home.html (žiūrėta 2010 m. rugsėjo 1 dieną).

sutartimis, taip pat prieštarauja Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 2 daliai?“

20. Vykstant procesui Teisingumo Teisme savo rašytines pastabas, be *Test-Achats*, pateikė Belgijos, Airijos, Prancūzijos, Lietuvos, Suomijos ir Jungtinės Karalystės vyriausybės, Europos Sąjungos Taryba ir Europos Komisija. 2010 m. birželio 1 d. vykusiame Teisingumo Teismo posėdyje dalyvavo *Test-Achats*, Belgijos, Airijos ir Jungtinės Karalystės vyriausybės, Europos Sąjungos Taryba ir Europos Komisija.

V — Vertinimas

21. 5 straipsnio 2 dalis yra tokia Direktyvos 2004/113 nuostata, kuri nebuvo įtrauka į pirminį Komisijos pateiktą direktyvos pasiūlymą[13]. Be to, grįsdama savo direktyvos pasiūlymą Komisija, išsamiai išnagrinėjusi šioje byloje kilusį probleminį klausimą, kategoriškai pasisakė prieš lytimi grindžiamus draudimo įmokų ir išmokų skirtumus ir aiškiai pripažino, kad tai nesuderinama su vienodo požiūrio principu[14].

22. Juo labiau kelia nuostabą tai, jog šioje byloje Komisija laikosi tvirtos nuomonės, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis nepažeidžia vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo, o iš tiesų yra šio principo išraiška. Net paklausta Komisija nesugebėjo pateikti įtikinamo paaiškinimo dėl tokio staigaus savo nuomonės pakeitimo.

23. Turiu rimtų abejonių, ar Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis, pateikta Tarybos pasirinkta forma, apskritai tinkama vienodo požiūrio principui, o ypač reikalavimui skirtingų situacijų nevertinti vienodai, išreikšti. Nuostata, kuria siekiama tokių tikslų, turėtų būti taikoma visose valstybėse narėse. Tačiau, remiantis Europos Sąjungos teisės aktų leidėju, Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis turi būti taikoma tik „kai nacionalinė teisė dar nėra pritaikiusi vienos lyties taisyklės“[15]. Tokia nuostata lemia, kad vienose valstybėse narėse, kiek tai susiję su draudimo produktais,

13 — Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios lygių galimybių tarp vyrų ir moterų ir galimybės naudotis prekėmis ir paslaugomis bei tiekti jas principą, COM(2003) 657 galutinis.

14 — Komisijos pasiūlymas (minėtas 13 išnašoje, 7 ir paskesni puslapiai, ypač p. 9 apačioje).

15 — Žr. Direktyvos 2004/113 19 konstatuojamosios dalies ketvirtą sakinį.

vyrai ir moterys gali būti vertinami skirtingai, o kitose valstybėse narėse tų pačių draudimo produktų atžvilgiu jie turi būti vertinami vienodai. Sunku suvokti, kad tokia teisinė padėtis turi būti laikoma Europos Sąjungos teisės vienodo požiūrio principo išraiška.

1. Bendrosios pastabos

26. Europos Sąjunga yra teisės sąjunga; nei jos institucijos, nei valstybės narės neišvengia jų teisės aktų atitikties Sąjungos „konstitucinei chartijai“, kokia įtvirtinta Sutartyse, kontrolės[16].

A — *Pirmasis klausimas*

27. Visų Europos Sąjungos teisės aktų teisėtumo sąlyga yra pagarba pagrindinėms teisėms ir žmogaus teisėms[17]. Taip yra todėl, kad Sąjunga grindžiama laisvės, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais (ES sutarties 6 straipsnio 1 dalis[18]). Ji gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kaip bendri teisės principai kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų (ES sutarties 6 straipsnio 2 dalis[19]).

24. Savo pirmuoju klausimu Belgijos Konstitucinis Teismas siekia išsiaiškinti, ar Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis yra galiojanti. Iš esmės jis siekia sužinoti, ar ši nuostata suderinama su vienodo požiūrio ir diskriminacijos draudimo principais.

28. Sąjungos lygmeniu garantuojamų pagrindinių teisių sąrašą galima rasti Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, kuri nuo Lisabonos sutarties įsigaliojimo turi tokią pat

25. *Test-Achats* mano, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis šį principą pažeidžia, o visos šiame procese dalyvaujančios valstybės narės ir Europos Sąjungos institucijos laikosi priešingos nuomonės.

16 — 1986 m. balandžio 23 d. Sprendimas *Les Verts prieš Parlamentą* (294/83, Rink. p. 1339, 23 punktas) ir 2008 m. rugsėjo 3 d. Sprendimas *Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Tarybą ir Komisiją* (vadinamasis Sprendimas *Kadi*, C-402/05 P ir C-415/05 P, Rink. p. I-6351, 281 punktas).

17 — Žr. Sprendimą *Kadi* (minėtas 16 išnašoje, 285 punktas).

18 — Dabar ši nuostata iš esmės atitinka ESS 2 straipsnį.

19 — Dabar ši nuostata iš esmės atitinka ESS 6 straipsnio 3 dalį.

teisinę galią kaip ir Sutartys (ESS 6 straipsnio 1 dalis[20]). Net ir laikotarpiu iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo, kol chartija dar neturėjo pirminei teisei prilyginamos teisinės galios, ji galėjo būti laikoma pagrindinių teisių gynybos įkvėpimo šaltiniu Sąjungos lygiu[21]. Tai ypač taikoma tuomet, kai nagrinėjamas teisės aktas, kuriame pats Europos Sąjungos teisės aktų leidėjas mini chartiją, kaip yra šiuo atveju Direktyvos 2004/113 4 konstatuojamojoje dalyje[22].

29. Bendrasis vienodo požiūrio ir diskriminacijos draudimo principas įtvirtintas Pagrindinių teisių chartijos 20 straipsnyje, kuriame numatyta, kad prieš įstatymą visi lygūs. Ši byla susijusi su vienodo požiūrio bei diskriminacijos tarp vyrų ir moterų draudimo principu, kuris jau seniai Teisingumo Teismo buvo pripažintas pagrindiniu Europos Sąjungos teisės principu[23], o šiuo metu yra konkrečiai įtvirtintas kaip pagrindinė teisė Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnio 1 dalyje ir 23 straipsnio 1 dalyje. Toliau nagrinėsiu tik šį principą. Kadangi šioje byloje nėra esminio skirtumo tarp „vienodo požiūrio principo“, „nediskriminavimo principo“ ir „diskriminacijos draudimo principo“ sąvokų, šias sąvokas vartosiu kaip sinonimus.

30. Tai, kad Sąjungos teisės aktų leidėjas Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje neišskiria draudžiamųjų asmenų pagal lytį, o tik suteikia galimybę tai daryti valstybėms narėms, neturi įtakos vertinant šios nuostatos atitiktį aukštesnę teisinę galią turinčiai teisei. Taip yra todėl, kad Europos Sąjungos teisės aktų leidėjas negali leisti valstybėms narėms priimti teisės aktų, kurie prieštarautų Europos Sąjungos pagrindinėms teisėms, ir tai turi įvertinti Teisingumo Teismas[24].

20 — Taip pat žr. 2010 m. sausio 19 d. Sprendimą *Kücükdeveci* (C-555/07, Rink. p. I-365, 22 punktas) ir 2010 m. liepos 1 d. Sprendimą *Knauf Gips prieš Komisiją* (C-407/08 P, Rink. p. I-6375, 91 punktas).

21 — Šiuo klausimu žr. 2007 m. kovo 13 d. Sprendimą *Unibet* (C-432/05, Rink. p. I-2271, 37 punktas), 2007 m. gruodžio 11 d. Sprendimą *International Transport Workers' Federation ir Finnish Seamen's Union* (C-438/05, Rink. p. I-10779, 43 ir 44 punktai), 2007 m. gruodžio 18 d. Sprendimą *Laval un Partneri* (C-341/05, Rink. p. I-11767, 90 ir 91 punktai) ir 2008 m. vasario 14 d. Sprendimą *Dynamic Medien* (C-244/06, Rink. p. I-505, 41 punktas).

22 — Šiuo klausimu žr. 2006 m. birželio 27 d. Sprendimą *Parlamentas prieš Tarybą* (Sprendimas *Šeimų susijungimas*, C-540/03, Rink. p. I-5769, 38 punktas).

23 — 1976 m. balandžio 8 d. Sprendimas *Defrenne* (vadinamasis *Defrenne II*, 43/75, Rink. p. 455, 12 punktas) ir 1978 m. birželio 15 d. Sprendimas *Defrenne* (vadinamasis *Defrenne III*, 149/77, Rink. p. 1365, 26 ir 27 punktai).

24 — Šiuo klausimu žr. Sprendimą *Šeimų susijungimas* (minėtas 22 išnašoje, ypač žr. 76, 84, 90 ir 103 punktus).

2. Vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo esminė reikšmė

31. Teisingumo Teismas savo nusistovėjusioje praktikoje pabrėžia vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo esminę reikšmę[25]. Ši reikšmė taip pat pabrėžiama svarbiose Sutarčių vietose, pavyzdžiui, Direktyvos 2004/113 priėmimo metu – EB 2 straipsnyje ir EB 3 straipsnio 2 dalyje, o dabar – ESS 2 straipsnyje, ESS 3 straipsnio 3 dalies antroje pastraipoje, SESV 8 ir 10 straipsniuose.

32. Tačiau kai kurie proceso dalyviai stengėsi sumenkinti aptariamo principo reikšmę šioje byloje. Vis dėlto nė vienas iš pateiktų argumentų neįtikina.

33. Priešingai, nei leidžia manyti Taryba ir Komisija, remiantis EB 13 straipsnio 1 dalimi, kuria grindžiama Direktyva 2004/113, negalima teigti, kad Europos Sąjungos teisės aktų leidėjas savo nuožiūra nustato kovos su diskriminacija priemones.

34. Aišku, jog EB 13 straipsnio 1 dalis yra nuostata, pagal kurią Taryba „gali“ imtis kovos su diskriminacija „veiksmų“. Todėl ji neabejotinai turi tam tikrą diskreciją nustatydama priimamų kovos su korupcija priemonių tikslingumą, jų materialinę taikymo sritį ir turinį. Taigi, laikydamasi draudimo imtis savavališkų priemonių, Taryba iš esmės galėjo nustatyti, kad atskiroms paslaugoms, pavyzdžiui, draudimui, Direktyva 2004/113 netaikoma.

35. Vis dėlto, priimdama Direktyvą 2004/113, ypač įtvirtindama 5 straipsnį, Taryba sąmoningai nusprendė draudimo srityje priimti kovai su diskriminacija skirtas nuostatas. Tokios nuostatos be apribojimų gali būti vertinamos aukštesnę teisinę galią turinčios Sąjungos teisės atžvilgiu, ypač Sąjungos pagrindinių teisių atžvilgiu. Vartojant EB 13 straipsnio 1 dalies (dabar – SESV 19 straipsnio 1 dalis) terminus, jos turi būti „tinkamos“ kovojant su diskriminacija ir jos pačios negali sudaryti pagrindo diskriminacijai. Taryba negali išvengti tokio vertinimo vien trumpai nurodydama, kad ji galėjo nesiimti jokių veiksmų.

36. Antra, vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo reikšmė šioje byloje negali būti sumenkinama teigiant, kad tai „neabsoliuti teisė“, t. y. ji nėra neribojama pagrindinė teisė.

25 — Žr. šias pagrindines bylas: 1986 m. vasario 26 d. Sprendimą *Marshall* (C-152/84, Rink. p. I-723, 36 punktas) ir Sprendimą *Beets-Proper* (262/84, Rink. p. 773, 38 punktas); be to, žr. 1994 m. vasario 24 d. Sprendimą *Roks ir kt.* (C-343/92, Rink. p. I-571, 36 punktas), 2000 m. balandžio 6 d. Sprendimą *Jørgensen* (C-226/98, Rink. p. I-2447, 39 punktas), 2003 m. kovo 20 d. Sprendimą *Kutz-Bauer* (C-187/00, Rink. p. I-2741, 60 punktas) ir 2003 m. spalio 23 d. Sprendimą *Schönheit ir Becker* (C-4/02 ir C-5/02, Rink. p. I-12575, 85 punktas).

Net jei paprastai pagrindinės teisės ir gali būti ribojamos, jomis vis dėlto turi būti remiamasi kaip teisės aktų teisėtumo vertinimo kriterijumi[26].

37. Savaime suprantama, jog skirtingas vertinimas atsižvelgiant į lytį tam tikromis aplinkybėmis gali būti pateisinamas. *Tiesioginės* diskriminacijos dėl lyties pateisinimas, kuris ir nagrinėjamas šioje byloje, vis dėlto galimas tik tam tikrais atvejais ir turi būti kruopščiai pagrindžiamas. Sąjungos teisės aktų leidėjas jokiu būdu negali leisti vienašalių vienodo požiūrio principo išimčių ir taip paneigti diskriminacijos draudimą.

38. Taip pat norėčiau pridurti, kad diskriminacijos dėl lyties draudimo turinys Sąjungos teisės aktų leidėjo neturi būti konkrečiai apibrėžtas. Tai, kad Sąjungos teisės aktų leidėjas kartais priima, o vadovaujantis Sutarčių tikslais[27], ir *turi* priimti antrinės teisės aktus tam, kad skatintų vienodą požiūrį į vyrus ir moteris ir kovotų su išlikusia diskriminacija, nesumenkina vienodo požiūrio principo, kaip pagrindinės teisės ir konstitucinio Europos Sąjungos principo, reikšmės, tačiau pabrėžia jo ypatingą svarbą visose srityse.

39. Jei Sąjungos teisės aktų leidėjas, kovodamas su diskriminacija ir siekdamas skatinti vyrų ir moterų lygybę, imasi „veiksmų“ EB 13 straipsnio 1 dalies (dabar – SESV 19 straipsnio 1 dalis) prasme, jis turi tai daryti nepažeisdamas pirminėje teisėje įtvirtinto vienodo požiūrio į lytį principo.

3. Direktyvos 2004/113/ 5 straipsnio 2 dalies suderinamumo su vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principu vertinimas

40. Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis leidžia valstybėms narėms, laikantis ten

26 — Dėl vienodo požiūrio principo žr. 1990 m. birželio 14 d. Sprendimą *Weiser* (C-37/89, Rink. p. I-2395, 13 ir 14 punktai) ir 2007 m. rugsėjo 11 d. Sprendimą *Lindorfer prieš Tarybą* (C-227/04 P, Rink. p. I-6767, 51 punktas). Tuo pačiu klausimu, kiek tai susiję su pagrindine teise į šeimos gyvenimo gerbimą, žr. Sprendimą *Šeimų susijungimas* (minėtas 22 išnašoje, 76, 90 ir 103 punktai).

27 — Šiuo klausimu žr. jau minėtas Sutarčių nuostatas (šios išvados 31 punktas).

įtvirtintų sąlygų, numatyti su lytimi susietus skirtumus nustatant draudimo įmokas ir išmokas. Todėl ši nuostata leidžia draudimo sutartyse nustatyti skirtumus, tiesiogiai susijusius su draudžiamojo asmens lytimi[28].

41. Tai nebūtinai reiškia, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis suteikia pagrindą Europos Sąjungos teisės draudžiamai tiesioginei diskriminacijai dėl lyties. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką[29] vienodo požiūrio arba nediskriminavimo principas, kurio viena iš išraiškų yra diskriminacijos dėl lyties draudimas, reikalauja, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos skirtingai, o skirtingos situacijos – vienodai, jeigu toks vertinimas nėra objektyviai pateisinamas[30].

42. Taigi reikia įvertinti, ar situacijos, kuriose atsiduria vyrai ir moterys draudimo paslaugų srityje, gali reikšmingai skirtis teisiniu požiūriu.

43. Skirtingas situacijas apibūdinančius elementus ir jų panašumą reikia, be kita ko, apibrėžti ir įvertinti atsižvelgiant į teisės akto, kuriuo nagrinėjamas skirtumas nustatytas, paskirtį bei tikslą. Be to, reikia atsižvelgti į srities, kuriai nagrinėjamas aktas priklauso, principus ir tikslus[31].

44. Kaip nurodė ne vienas proceso Teisingumo Teisme dalyvis, Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalimi siekiama atsižvelgti į draudimo srities ypatumus. Draudimo bendrovės siūlo savo paslaugas, kurios sudarant sutartį neleidžia tiksliai atsakyti ar, kada ir kokia apimtimi draudžiamasis asmuo šiomis paslaugomis pasinaudos. Tam, kad būtų galima apskaičiuoti šią riziką ir sukurti ją atitinkančius produktus, atliekant draudimo įmokų ir išmokų aktuarinius skaičiavimus būtinas prognozavimas.

28 — Kartais gali būti svarbi naudos gavėjo pagal draudimo sutartį, kuris nebūtinai turi sutapti su draudžiamuoju asmeniu, lytis. Siekdama paprastumo, toliau vartosiu tik draudžiamojo asmens sąvoką.

29 — 1984 m. gruodžio 13 d. Sprendimas *Sermide* (106/83, Rink. p. 4209, 28 punktas), 2005 m. gruodžio 6 d. Sprendimas *ABNA ir kt.* (C-453/03, C-11/04, C-12/04 ir C-194/04, Rink. p. I-10423, 63 punktas), 2008 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Arcelor Atlantique ir Lorraine bei kt.* (vadinamasis *Arcelor,* C-127/07, Rink. p. I-9895, 23 punktas) ir 2009 m. liepos 7 d. Sprendimas *S.P.C.M.ir kt.* (C-558/07, Rink. p. I-5783, 74 punktas).

30 — Be to, ne kas kita numatyta ir pačiame Direktyvos 2004/113 2 straipsnio a punkte, kuriame tiesioginė diskriminacija apibrėžiama taip: „kai vienam asmeniui dėl lyties yra taikomos mažiau palankios sąlygos nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui“. Kitose kovos su diskriminacija direktyvose taip pat įtvirtinti atitinkami apibrėžimai (žr. Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą, Direktyvos 2000/78 2 straipsnio 1 dalies a punktą ir Direktyvos 2006/54 2 straipsnio 1 dalies a punktą).

31 — Sprendimas *Arcelor* (minėtas 29 išnašoje, 26 punktas).

45. Pavyzdžiui, gyvybės ir pensijų draudimo atveju svarbi spėjama draudžiamojo asmens gyvenimo trukmė, motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo atveju – tikimybė, kad draudžiamasis asmuo sukels eismo įvykį, privataus sveikatos draudimo atveju – tikimybė, kad draudžiamasis asmuo naudosis tam tikromis medicinos paslaugomis.

46. Šiuo atveju pirmiausia svarbi ne individuali prognozė kiekvieno draudžiamojo asmens atžvilgiu, bet atsižvelgiama į patirtimi grindžiamus duomenis. Taip visų pirma yra dėl to, kad konkretus draudimo rizikų apskaičiavimas individų atžvilgiu yra sudėtingas ar net neįmanomas. Todėl apskaičiuojant riziką iš esmės tinkama vertinti ne konkretų individą (arba kartu ir jį), bet grupę.

47. Tačiau klausimas, kokios lyginamosios grupės gali būti sudarytos šiuo tikslu, visada galiausiai priklauso nuo taikytinų teisės aktų sąlygų. Nustatydama šias taikytinas sąlygas, apimančias politinius, ekonominius ir socialinius sprendimus bei galinčias reikalauti sudėtingų vertinimų, Taryba turi didelę vertinimo laisvę („diskreciją“) naudotis jai suteiktomis galiomis[32]. Nemažai proceso dalyvių į tai teisingai atkreipė dėmesį. Naudodamasi šia diskrecija, Taryba gali – ir privalo – taip pat atsižvelgti į draudimo sektoriaus ypatumus.

48. Tačiau ši Tarybos diskrecija nėra neribota. Visų pirma, naudojimasis šia diskrecija negali lemti Sąjungos teisės pagrindinio principo paneigimo[33]. Prie Sąjungos teisės pagrindinių principų neabejotinai priskiriami Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti specifiniai diskriminacijos draudimo principai.

49. Todėl, pavyzdžiui, Taryba negali leisti asmens rasei ar etninei kilmei tapti diferencijavimo pagrindu draudimo srityje[34]. Teisinėje sąjungoje, kuri skelbia gerbianti žmogaus

32 — Žr. nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką: Sprendimą *Arcelor* (minėtas 29 išnašoje, 57 punktas), Sprendimą *S.P.C.M. ir kt.* (minėtas 29 išnašoje, 42 punktas) ir 2010 m. birželio 8 d. Sprendimą *Vodafone ir kt.* (C-58/08, Rink. p. I-4999, 52 punktas).

33 — 2003 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas *Rinke* (C-25/02, Rink. p. I-8349, 39 punktas). Dėl šio klausimo ir dėl valstybių narių taikomų priemonių socialinės politikos srityje žr. 1999 m. vasario 9 d. Sprendimą *Seymour-Smith ir Perez* (C-167/97, Rink. p. I-623, 74 ir 75 punktai), Sprendimą *Kutz-Bauer* (minėtas 25 išnašoje, 55–57 punktai), 2003 m. rugsėjo 11 d. Sprendimą *Steinicke* (C-77/02, Rink. p. I-9027, 63 punktas) ir 2007 m. sausio 18 d. Sprendimą *Confédération générale du travail ir kt.* (C-385/05, Rink. p. I-611, 28 ir 29 punktai). Panašiai Teisingumo Teismas konstatavo ir keliuose neseniai priimtuose sprendimuose dėl diskriminacijos dėl amžiaus; žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimą *Mangold* (C-144/04, Rink. p. I-9981, 63–65 punktai), 2009 m. birželio 18 d. Sprendimą *Hütter* (C-88/08, Rink. p. I-5325, 45–50 punktai) ir Sprendimą *Kücükdeveci* (minėtas 20 išnašoje, 38–42 punktai).

34 — Direktyvoje 2000/43, kuria Taryba sukūrė Europos Sąjungos kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės teisinę bazę, logiškai nenumatoma jokia išimtis, leidžianti atsižvelgti į aktuarinius veiksnius.

orumą, žmogaus teises, lygybę ir nediskriminavimą kaip aukščiausius savo principus[35], neabejotinai būtų itin netinkama, jei, pavyzdžiui, medicininio draudimo atveju rizika susirgti odos vėžiu būtų siejama su draudžiamojo asmens odos spalva ir todėl iš jo būtų reikalaujama didesnių ar mažesnių draudimo įmokų.

50. Taip pat netinkama sieti draudimo riziką su draudžiamojo asmens lytimi. Nėra pagrindo manyti, kad diskriminacijos dėl lyties draudimas Europos Sąjungos teisėje suteikia mažesnę apsaugą nei diskriminacijos dėl rasės ar etninės kilmės draudimas. Kaip ir rasė bei etninė kilmė, lytis taip pat yra savybė, kuri neatskiriamai susijusi su draudžiamuoju asmeniu, ir jis jos negali niekaip paveikti[36]. Be to, asmens lytis, priešingai nei amžius[37], natūraliai nekinta.

51. Taigi logiška išvada būtų tik ta, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 1 dalyje Taryba visiškai uždraudė atsižvelgti į lytį apskaičiuojant draudimo įmokas ir išmokas. Net ir išlaidos, susijusios su nėštumu ir motinyste, kurias dėl biologinių priežasčių gali patirti tik moterys[38], remiantis Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 3 dalimi, jokiu būdu nelemia skirtingų įmokų ir išmokų draudžiamiesiems vyrams ir moterims.

52. Nepaisydama to, Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje Taryba leidžia atsižvelgti į asmens lytį nustatant draudimo įmokas ir išmokas, jei lytis yra lemiamas veiksnys atliekant rizikos įvertinimą, pagrįstą svarbiais ir tiksliais aktuariniais bei statistiniais duomenimis. Taigi šia ginčijama nuostata, priešingai nei Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 3 dalimi, neatsižvelgiama į aiškius biologinius draudžiamųjų asmenų skirtumus. Priešingai, ji atspindi atvejus, kai skirtinga draudimo rizika gali būti daugių daugiausia *statistiškai* siejama su lytimi.

53. Vykstant procesui Teisingumo Teisme šiuo klausimu pirmiausia buvo pateikti tokie

35 — Pagal Lisabonos sutarties redakciją ESS sutarties 2 straipsnis (panašus į anksčiau galiojusią ES sutarties 6 straipsnio 1 dalį).

36 — Šiuo atveju aš neatsižvelgsiu į retus lyties keitimo atvejus.

37 — Nors amžius yra neatskiriamai su asmeniu susijusi savybė, kiekvienas žmogus gyvenime pereina skirtingas amžiaus grupes. Jei draudimo įmokos ir išmokos būtų skaičiuojamos skirtingai pagal amžių, vien dėl to nereikėtų nerimauti, kad draudžiamasis asmuo atsiduria nepalankioje padėtyje. Kiekvienas žmogus, atsižvelgiant į amžių, per savo gyvenimą gali įsigyti draudimo produktų, kurie bus jam daugiau ar mažiau palankūs.

38 — Tai, kad draudžiamieji asmenys vyrai padengia dalį išlaidų, susijusių su nėštumu ir motinyste, pateisinama pagal priežastingumo principą – nors tik moteris gali pastoti, su kiekvienu nėštumu susijęs ir vyras.

du pavyzdžiai: moterys statistiškai gyvena ilgiau nei vyrai, sunkius eismo įvykius statistiškai dažniau sukelia vyrai. Be to, kartais teigiama, kad privataus sveikatos draudimo atveju moterys statistiškai dažniau nei vyrai naudojasi draudimo išmokomis[39].

54. Iki šiol Teisingumo Teismas nėra aiškiai pasisakęs, ar kuriant draudimo produktus asmenų skirtumai, kurie vien statistiškai gali būti siejami su jų lytimi, gali ar net turi lemti skirtingą draudžiamųjų vyrų ir moterų vertinimą.

55. Reikia pripažinti, jog sprendimuose *Neath* ir *Coloroll Pension Trustees* Teisingumo Teismas pažymėjo, kad skirtinga vyrų ir moterų gyvenimo trukmė buvo vienas aktuarinių veiksnių, kuriais buvo paremtas tose bylose ginčytų pensijų sistemų finansavimas[40]. Tačiau Teisingumo Teismas neišreiškė nuomonės dėl šio veiksnio suderinamumo su diskriminacijos dėl lyties draudimu Sąjungos teisėje. Atvirkščiai, jis konstatavo, kad EB 119 straipsnio 1 dalyje (dabar SESV 157 straipsnio 1 dalis) įtvirtintas principas, jog už vienodą darbą turi būti vienodai atlyginama, *netaikytinas*, nes tik darbdavių, o ne darbuotojų mokamos pensijų įmokos priklausė nuo minėto aktuarinio veiksnio; tuo metu, Teisingumo Teismo nuomone, tai nebuvo susiję su atlygiu Sąjungos teisės prasme[41].

56. Tačiau sprendimuose *Neath* ir *Coloroll Pension Trustees* Teisingumo Teismas *obiter dicta* nurodė, kad *darbuotojų mokamos įmokos* pagal profesinių pensijų schemas, kurioms taikoma EB 119 straipsnio 1 dalis, turi būti vienodos visiems darbuotojams – vyrams ir moterims, nes jos sudaro jų atlygio dalį[42].

57. Jei jau taip, sprendimai *Neath* ir *Coloroll Pension Trustees* leidžia daryti išvadą, kad

39 — Konkrečiai nurodoma, kad moterys dažiau prevenciškai tiriasi ir vartoja daugiau vaistų.

40 — 1993 m. gruodžio 22 d. Sprendimas *Neath* (C-152/91, Rink. p. I-6935, 24 punktas) ir 1994 m. rugsėjo 28 d. Sprendimas *Coloroll Pension Trustees* (C-200/91, Rink. p. I-4389, 73 punktas).

41 — Sprendimas *Neath* (minėtas 40 išnašoje, 26–34 punktai) ir Sprendimas *Coloroll Pension Trustees* (minėtas 40 išnašoje, 75–85 punktai).

42 — Sprendimas *Neath* (minėtas 40 išnašoje, 31 punkto antras sakinys) ir Sprendimas *Coloroll Pension Trustees* (minėtas 40 išnašoje, 80 punkto antras sakinys).

diskriminacijos dėl lyties draudimas Sąjungos teisėje draudžia nustatant draudimo riziką atsižvelgti į vien statistiniais duomenimis pagrįstus skirtumus tarp vyrų ir moterų.

58. Šios išvados turėtų būti naudingos kaip gairės ir šioje byloje.

59. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką Sąjungos teisėje pripažįstamo diskriminacijos draudimo taikymo srityje statistiniai duomenys gali leisti manyti, kad egzistuoja *netiesioginė diskriminacija*[43] . Tačiau, kiek žinoma, Teisingumo Teismas niekada nepripažino statistikos kaip vienintelio atskaitos taško, todėl ir *tiesioginės diskriminacijos* pateisinimo pagrindo.

60. Toks Teisingumo Teismo nenoras turėtų būti susijęs su diskriminacijos dėl lyties draudimo svarba Europos Sąjungos teisėje. Tiesioginė diskriminacija dėl lyties, išskyrus specifines skatinimo priemones, skirtas asmenims, priklausantiems silpnesnei grupei (angl. „affirmative action“)[44], galima tik tais atvejais, kai gali būti aiškiai nustatyta, kad tarp vyrų ir moterų yra svarbių skirtumų, dėl kurių tokia diskriminacija būtina.

61. Tačiau tokio aiškumo trūksta tais atvejais, kai draudimo įmokos ir išmokos skirtingai apskaičiuojamos vyrams ir moterims vien tik ar bent jau daugiausia remiantis statistiniais duomenimis. Tokiu atveju manoma, kad skirtinga draudžiamųjų vyrų ir moterų gyvenimo trukmė, skirtinga tikimybė, kad jie rizikuos vairuodami, ir skirtingas polinkis naudotis medicinos paslaugomis, o tai atskleidžiama tik remiantis statistiniais duomenimis, grindžiami tik jų lytimi.

62. Tačiau, kaip nurodė *Test-Achats*, ir tai nebuvo ginčijama, vertinant nurodytas

43 — Žr., pvz., 1989 m. liepos 13 d. Sprendimą *Rinner-Kühn* (171/88, Rink. p. 2743, 11 ir 12 punktai), Sprendimą *Steinicke* (minėtas 33 išnašoje, 56 ir 57 punktai), 2004 m. sausio 13 d. Sprendimą *Allonby* (C-256/01, Rink. p. I-873, 75 ir 81 punktai) ir 2004 m. spalio 12 d. Sprendimą *Wippel* (C-313/02, Rink. p. I-9483, 43 punktas).

44 — Žr. ESS 3 straipsnio 3 dalies antrą pastraipą, SESV 8 straipsnį ir SESV 157 straipsnio 4 dalį.

draudimo rizikas yra svarbūs ir kiti veiksniai. Pavyzdžiui, draudžiamojo asmens gyvenimo trukmę, kuri itin aktuali šioje byloje, stipriai veikia ekonominės ir socialinės sąlygos bei konkretaus asmens įpročiai (pavyzdžiui, profesinės veiklos tipas ir apimtis, šeimos ir socialinė aplinka, mitybos įpročiai, stimuliuojamųjų produktų[45] ir (arba) narkotikų vartojimas, laisvalaikio užsiėmimai ir sportas).

63. Atsižvelgiant į socialinius pokyčius ir drauge nykstant tradiciniams lyčių vaidmenims, su elgesiu susijusių veiksnių įtaka asmens sveikatai ir gyvenimo trukmei nebegali būti siejama tik su lytimi. Dar kartą prisimenant jau minėtus pavyzdžius, pažymėtina, kad tiek moterys, tiek vyrai šiais laikais užsiima daug pastangų reikalaujančia, o kartais ir didelį stresą sukeliančia profesine veikla, abiejų lyčių atstovai vartoja nemažai stimuliuojamųjų produktų, ir net praktikuojamo sporto rūšys bei jų apimtis negali būti susietos su viena ar kita lytimi.

64. Iš Direktyvos 2004/113 konstatuojamųjų dalių negalima spręsti, kad Taryba vienaip ar kitaip atsižvelgė į šias aplinkybes[46].

65. Tačiau Taryba neatsižvelgia į problemos kompleksiškumą Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje paprasčiausiai leisdama skirtumus tarp draudžiamųjų asmenų grįsti vien tik ar bent jau daugiausia asmens lytimi, nors ir nustato tokiais atvejais tam tikrų kliūčių („lemiamas veiksnys“, „proporcingas skirtumas“, „svarbūs ir tikslūs duomenys“, kurie skelbiami ir reguliariai atnaujinami).

66. Reikia pripažinti, kad, kiek tai susiję su draudimo produktais, itin lengva nustatyti lytimi grindžiamus skirtumus. Tikslus ekonominių ir socialinių sąlygų, taip pat draudžiamųjų asmenų įpročių identifikavimas ir įvertinimas yra kur kas sudėtingesnis, jį sunkiau patikrinti, ypač atsižvelgiant į tai, jog šie veiksniai laikui bėgant gali kisti. Tačiau vien praktiniai sunkumai nepateisina rėmimosi draudžiamojo asmens lytimi, kaip skiriamuoju kriterijumi, tik siekiant patogumo.

45 — Ypač tabakas, alkoholiniai gėrimai, kava ir arbata.

46 — Visų pirma žr. Direktyvos 2004/113 19 konstatuojamąją dalį.

67. Rėmimasis asmens lytimi kaip tam tikru kitų skiriamųjų bruožų *pakaitiniu kriterijumi* pažeidžia vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principą. Tokiu atveju neįmanoma užtikrinti, kad skirtingų draudimo įmokų ir išmokų nustatymas draudžiamiesiems vyrams ir moterims grindžiamas išimtinai objektyviais kriterijais, kurie neturi nieko bendra su diskriminacija dėl lyties.

68. Vien tokie finansinio pobūdžio argumentai, kaip kai kurių proceso dalyvių paminėta grėsmė, kad padidės dalies ar net visų draudžiamųjų asmenų draudimo įmokos, jokiu būdu nesukuria materialaus pagrindo, kuris leistų diskriminaciją dėl lyties[47]. Be to, atrodytų pagrįsta manyti, jog nenustačius leidžiančios nukrypti nuostatos pagal Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį kai kurių draudžiamųjų asmenų draudimo įmokos būtų didesnės nei šiuo metu; tai paprastai turėtų būti derinama su mažesnėmis kitos lyties asmenų įmokomis. Bet kuriuo atveju nė vienas proceso dalyvis nenurodė, kad nuo lyties nepriklausančių įmokų nustatymas sukeltų rimtą pavojų privačių draudimo sistemų finansinei pusiausvyrai.

69. Atsižvelgdama į tai, laikausi nuomonės, kokios jau anksčiau laikėsi generalinis advokatas W. Van Gerven[48], kad aktuarinių duomenų, grindžiamų lytimi, naudojimas prieštarauja vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principui.

70. Todėl apibendrindama siūlau Teisingumo Teismui pripažinti, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis yra negaliojanti, nes ji pažeidžia diskriminacijos dėl lyties draudimą, kuris įtvirtintas kaip pagrindinė teisė. Jei priimtų tokį sprendimą, Teisingumo Teismas būtų ne vienintelis – daugiau nei prieš 30 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas, išreikšdamas nuomonę dėl pensinio draudimo, konstatavo, kad 1964 m. *Civil Rights Act* draudžia skirtingai vertinti draudžiamus asmenis dėl jų lyties[49].

47 — Šiuo klausimu žr. Sprendimą *Rocks* (minėtas 25 išnašoje, 36 punktas), Sprendimą *Schönheit ir Becker* (minėtas 25 išnašoje, 85 punktas), Sprendimą *Steinicke* (minėtas 33 išnašoje, 66 punktas) ir 2005 m. kovo 10 d. Sprendimą *Nikoloudi* (C-196/02, Rink. p. I-1789, 53 punktas).

48 — 1993 m. balandžio 28 d. generalinio advokato W. Van Gerven išvados susijusiose bylose *Ten Oever ir kt.* (C-109/91, C-110/91, C-152/91 ir C-200/91, Rink. p. I-4879, 34–39 punktai). Sprendime *Lindorfer prieš Tarybą* (minėtas 26 išnašoje), kurį aptaria ne vienas proceso dalyvis, generaliniai advokatai F.G. Jacobs (2005 m. spalio 27 d. išvada, 70 punktas) ir E. Sharpston (2006 m. lapkričio 30 d. išvada, 46 punktas) detaliau neanalizavo čia aptariamo klausimo ir jį galiausiai paliko neatsakytą.

49 — 1978 m. balandžio 25 d. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo sprendimas *City of Los Angeles prieš Manhart* (435 U.S. 702 (1978) ir 1983 m. liepos 6 d Sprendimas *Arizona Governing Comm. prieš Norris* (463 U.S. 1073 (1983).

71. Tačiau nebūtina negaliojančia pripažinti visą Direktyvą 2004/113. Tiesa, atskiros direktyvos nuostatos panaikinimas negalimas, jei ši nuostata neatskiriamai susijusi su visa direktyva. Dalinis direktyvos panaikinimas tokiu atveju pakeistų joje įtvirtintų taisyklių turinį, o tai gali padaryti tik Europos Sąjungos teisės aktų leidėjas[50]. Vis dėlto šioje byloje, atsakydamos į mano aiškų klausimą, nė viena iš proceso šalių, o svarbiausia Taryba, kaip Direktyvos 2004/113 autorė, neneigė, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis gali būti atskirta nuo direktyvos ir atskirai pripažinta negaliojančia. Šį požiūrį taip pat pagrindžia ir tai, kad 5 straipsnio 2 dalies nebuvo pirminėje aptariamos direktyvos versijoje ir ji buvo įtraukta tik vėliau vykstant teisės aktų leidybos procedūrai.

72. Jei Teisingumo Teismas vis dėlto nuspręstų, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis yra galiojanti, ši nuostata, kaip leidžiančią nukrypti nuostatą numatanti nuostata, turėtų būti aiškinama siaurai. Tai, kaip laikomasi straipsnyje numatytų sąlygų remtis su lytimi susijusiais aktuariniais ir statistiniais duomenimis, turėtų būti reguliariai ir griežtai prižiūrima atsakingų nacionalinių institucijų atsižvelgiant į vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principą[51].

4. Dėl sprendimo pasekmių apribojimo laiko atžvilgiu

73. Sutartyse aiškiai nenumatyta, kokių pasekmių turi teisės akto paskelbimas negaliojančiu procese dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą. Tačiau kadangi procesas dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, kuriuo tikrinamas Sąjungos teisės akto galiojimas, ir ieškinys dėl panaikinimo yra du Sutartyse numatyti ir vienas kitą papildantys Europos Sąjungos teisės aktų teisėtumo priežiūros būdai[52], pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką įprasta paskelbimo negaliojančiu pasekmes nustatyti pagal analogiją SESV 264 ir 266 straipsnių nuostatoms, taikytinoms sprendimams dėl panaikinimo[53].

50 — Žr., pvz., 2000 m. spalio 5 d. Sprendimą *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą* (C-376/98, Rink. p. I-8419, 117 punktas), 2005 m. gegužės 24 d. Sprendimą *Prancūzija prieš Parlamentą ir Tarybą* (C-244/03, Rink. p. I-4021, 15, 19 ir 20 punktas) ir Sprendimą *Šeimų susijungimas* (minėtas 22 išnašoje, 27 ir 28 punktai).

51 — Remiantis šiomis aplinkybėmis svarbu, kad valstybės narės ne tik turi aiškinti savo nacionalinę teisę atsižvelgdamos į Europos Sąjungos teisę, bet taip pat turi vengti remtis antrinės Europos Sąjungos teisės nuostatos aiškinimu, jei jis prieštarauja Europos Sąjungos teisės ginamoms pagrindinėms teisėms ar kitiems Europos Sąjungos bendriesiems principams (Sprendimas *Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt.*, minėtas 9 išnašoje, 28 punktas).

52 — 1996 m. vasario 8 d. Sprendimas *FMC ir kt.* (C-212/94, Rink. p. I-389, 56 punktas) ir 2002 m. liepos 25 d. Sprendimas *Unión de Pequeños Agricultores prieš Tarybą* (C-50/00 P, Rink. p. I-6677, 40 punktas).

53 — 1980 m. spalio 15 d. Sprendimas *Providence agricole de la Champagne* (4/79, Rink. p. 2823, 44 ir 45 punktai), Sprendimas *Maïseries de Beauce* (109/79, Rink. p. 2883, 44 ir 45 punktai) ir Sprendimas *Roquette Frères* (145/79, Rink. p. 2917, 51 ir 52 punktai); taip pat 1988 m. birželio 29 d. Sprendimas *van Landschoot* (300/86, Rink. p. 3443, 24 punktas), 2001 m. lapkričio 8 d. Sprendimas *Šilos* (C-228/99, Rink. p. I-8401, 35 punktas) ir 2008 m. gruodžio 22 d. Sprendimas *Regie Networks* (C-333/07, Rink. p. I-10807, 121 punktas).

74. Taigi iš esmės Teisingumo Teismo sprendimas, kuriuo byloje dėl prejudicinio sprendimo teisės aktas buvo paskelbtas negaliojančiu, kaip ir sprendimas dėl panaikinimo galioja atgaline data[54]. Be to, paskelbimas negaliojančiu visiems nacionaliniams teismams yra pakankamas pagrindas atitinkamą teisės aktą taip pat laikyti negaliojančiu atliekant susijusius procesinius veiksmus[55].

75. Tačiau, remdamasis SESV 264 straipsnio 2 dalyje išreikšta teisine idėja, Teisingumo Teismas gali, jei mano, kad tai būtina, pratęsti tam tikrų ginčijamo teisės akto poveikio aspektų galiojimą ir turi diskreciją tai nuspręsti[56].

76. Šia galimybe Teisingumo Teismas naudodavosi būtent tuomet, kai bendrai įvertinus prieštaraujančius interesus tai būdavo būtina dėl imperatyvių teisinio saugumo sumetimų[57]; tai darydamas jis taip pat atsižvelgdavo į panaikinimo ar paskelbimo negaliojančiu pasekmes ūkio subjektų teisėms[58]. Šiais principais galima sėkmingai remtis ir šioje byloje.

77. Kaip pirmiausia nurodė Jungtinės Karalystės vyriausybė, nuo Direktyvos 2004/113 įsigaliojimo buvo sudaryta daug, gal net milijonai draudimo sutarčių, kurios buvo grindžiamos su lytimi susijusiais rizikos vertinimais ir kurių šalys rėmėsi pagal Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalį priimtų nacionalinių teisės aktų galiojimu.

78. Siekiant teisinio saugumo, Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalies teisinės pasekmės turi būti išlaikytos dviem atžvilgiais.

79. Viena vertus, neturi būti kvestionuojami su lytimi susiję draudimo įmokų ir išmokų skirtumai, egzistavę praeityje. Taigi Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalies pripažinimas negaliojančia turi sukelti pasekmes tik ateityje.

54 — 1994 m. balandžio 26 d. Sprendimas *Roquette Frères* (C-228/92, Rink. p. I-1445, 17 punktas) ir Sprendimas *FMC ir kt.* (minėtas 52 išnašoje, 55 punktas). Dėl teismo sprendimų, kuriais panaikinamas teisės aktas, veikimo atgaline data žr. 2008 m. vasario 12 d. Sprendimą *Centre d'exportation du livre français* (vadinamasis *CELF*, C-199/06, Rink. p. I-469, 61 ir 63 punktas).

55 — 1981 m. gegužės 13 d. Sprendimas *International Chemical Corporation* (66/80, Rink. p. 1191, 13 punktas) ir 2007 m. lapkričio 8 d. Nutartis *Fratelli Martini ir Cargill* (C-421/06, 54 punktas).

56 — 1985 m. vasario 27 d. Sprendimas *Société des produits de maïs* (112/83, Rink. p. 719, 18 punktas) ir 1986 m. sausio 15 d. Sprendimas *Pinna* (41/84, Rink. p. 1, 26 punktas).

57 — Sprendimas *Pinna* (minėtas 56 išnašoje, 26–28 punktai), Sprendimas *Silos* (minėtas 53 išnašoje, 36 punktas), 1992 m. kovo 10 d. Sprendimas *Lomas ir kt.* (C-38/90 ir C-151/90, Rink. p. I-1781, 24 punktas) ir Sprendimas *Régie Networks* (minėtas 53 išnašoje, 122 punktas).

58 — 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimas *Vokietija prieš Komisiją* (C-239/01, Rink. p. I-10333, 78 punktas), Sprendimas *Defrenne II* (minėtas 23 išnašoje, 69–75 punktai), 1990 m. gegužės 17 d. Sprendimas *Barber* (C-262/88, Rink. p. I-1889, 40–45 punktai) ir Sprendimas *Régie Networks* (minėtas 53 išnašoje, 123 punktas, pirmas sakinys) grindžiami panašiais argumentais.

80. Kita vertus, valstybėms narėms turi būti suteiktas tinkamas laikotarpis, per kurį jos galėtų pakeisti savo nacionalinę teisę atsižvelgdamos į Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalies negaliojimo pasekmes. Taip draudimo įmonės taip pat galėtų naudotis pereinamuoju laikotarpiu, per kurį jos galėtų prisitaikyti prie naujų teisinių sąlygų ir atitinkamai modifikuoti savo draudimo produktus. Remdamasi tuo, ką pats Europos Sąjungos teisės aktų leidėjas nustatė Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 1 dalyje, manyčiau, jog treji metai yra tinkamas pereinamasis laikotarpis[59]. Šis laikotarpis prasidėtų nuo Teisingumo Teismo sprendimo šioje byloje priėmimo dienos.

81. Tačiau, pasibaigus šiam pereinamajam laikotarpiui, visos draudimo įmokos, kurias apskaičiuojant vis dar taikomi lytimi pagrįsti skirtumai, taip pat draudimo išmokos, mokamos iš šių įmokų, turės būti neutralios lyties atžvilgiu. Tai turės būti taikoma ir egzistuojančioms draudimo sutartims. Būtų nepateisinama, jei diskriminuojamiems asmenims, kurie yra anksčiau sudarę, pavyzdžiui, gyvybės draudimo sutartis, apskritai nebebūtų leista išlyginti jiems priklausančių draudimo įmokų ir išmokų, ypač atsižvelgiant į tai, kad dažnai tokios sutartys gali būti sudaromos daugeliui metų[60]. Bendrasis Europos Sąjungos teisės aktų negaliojimo atgal principas jokiu būdu nedraudžia naujos teisinės situacijos taikyti būsimoms esamos padėties pasekmėms[61].

82. Remiantis nusistovėjusia Teisingumo Teismo praktika, sprendimo pasekmių galiojimo apribojimas laiko atžvilgiu netaikomas tik tiems asmenims, kurie iki atitinkamo sprendimo Teisingumo Teisme priėmimo dienos pateikė ieškinį ar atitinkamą teisinį reikalavimą pagal taikomą nacionalinę teisę[62].

59 — 2007 m. gruodžio 21 d. (minima Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 1 dalyje) suėjo lygiai treji metai nuo tada, kai 2004 m. gruodžio 21 d. įsigaliojo Direktyva 2004/113 (jos paskelbimo *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje* diena, žr. šios direktyvos 18 straipsnį).

60 — Atitinkamai Sprendime *Barber* (minėtas 58 išnašoje, 44 punktas) Teisingumo Teismas sprendimo leidžia visiškai netaikyti tik „teisinėms situacijoms, kurių pasekmių jau visiškai nebeliko“. Tokios pat pozicijos laikomasi vadinamajame *Barber* protokole (dabar Protokolas Nr. 33 dėl SESV 157 straipsnio, OL C 83, 2010, p. 319), kuris netaikomas tik išmokoms, „jeigu jos priskirtinos darbo stažui, įgytam iki 1990 m. gegužės 17 dienos“, t.y. iki Sprendimo *Barber* priėmimo dienos.

61 — 1973 m. gruodžio 5 d. Sprendimas *SOPAD* (143/73, Rink. p. 1433, 8 punktas), 2002 m. sausio 29 d. Sprendimas *Pokrzeptowicz-Meyer* (C-162/00, Rink. p. I-1049, 50 punktas) ir 2010 m. liepos 6 d. Sprendimas *Monsanto Technology* (C-428/08, Rink. p. I-6765, 66 punktas).

62 — Sprendimas *Pinna* (minėtas 56 išnašoje, 30 punktas) ir Sprendimas *Régie Networks* (minėtas 53 išnašoje, 127 punktas); taip pat žr. Sprendimą *Defrenne II* (minėtas 23 išnašoje, 75 punktas) ir Sprendimą *Barber* (minėtas 58 išnašoje, 44 punktas).

B — *Antrasis klausimas*

83. Antruoju klausimu, kuris yra siauresnis nei pirmasis, Belgijos Konstitucinis Teismas siekia išsiaiškinti, ar Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis galėtų prieštarauti pagrindinėms teisėms ir tuo atveju, jei ji būtų taikoma vien *gyvybės draudimo sutartims*. Šis klausimas kilo dėl to, kad Belgijos įstatymų leidėjas Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalyje numatyta leidžiančia nukrypti nuostata pasinaudojo vien tik šių draudimo sutarčių atžvilgiu.

84. Antrasis klausimas keliamas tuo atveju, jei į pirmąjį prejudicinį klausimą, kaip aš ir siūlau, būtų atsakyta neigiamai, nes reikia konstatuoti, kad Direktyvos 2004/113 5 straipsnio 2 dalis pažeidžia diskriminacijos dėl lyties draudimo principą. Taigi antrasis klausimas turi būti išnagrinėtas.

85. Tačiau aš nematau jokio pagrindo, kuris konkrečiai gyvybės draudimo sutarčių atveju pagrįstai leistų tvirtinti, kad draudimo įmokos ir išmokos galėtų būti siejamos su lytimi. Gyvybės draudimo atveju numatoma draudžiamojo asmens gyvenimo trukmė yra pagrindinis rizikos veiksnys. Dar kalbėdama apie pirmąjį klausimą nurodžiau, kad vertinant riziką šiuo atžvilgiu negalima atsižvelgti vien į bendrus statistiniais duomenimis grindžiamus skirtumus tarp draudžiamųjų vyrų ir moterų[63].

86. Nė vienas iš šioje byloje pateiktų argumentų neleidžia teigti, kad gyvybės draudimas yra specifinis, palyginti su kitomis draudimo rūšimis, kurių atveju rizikos vertinimas tradiciškai vykdomas atsižvelgiant į lytį. Todėl, remiantis Teisingumo Teismui pateikta informacija, nėra pagrindo antrąjį klausimą turinio požiūriu vertinti skirtingai nei pirmąjį. Taigi atsakymas į antrąjį Belgijos Konstitucinio Teismo klausimą turi būti teigiamas.

63 — Šiuo klausimu žr. šios išvados 61–68 punktus.

VI — Išvada

87. Atsižvelgdama į pateiktus argumentus, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į Belgijos Konstitucinio Teismo pateiktus prejudicinius klausimus:

„1. Direktyvos 2004/113/EB 5 straipsnio 2 dalis yra negaliojanti.

2. Negaliojančia paskelbtos nuostatos pasekmės liks galioti trejus metus nuo Teisingumo Teismo sprendimo šioje byloje priėmimo. Tai netaikoma asmenims, kurie iki atitinkamo sprendimo Teisingumo Teisme priėmimo dienos pateikė ieškinį ar atitinkamą teisinį reikalavimą pagal taikomą nacionalinę teisę."